

Polona Koželj*

*Od kamenčkov in tablic do digitalnih tehnologij
Razvoj uporabe različnih likovnih tehnik pri pouku
v slovenskih šolah skozi čas*

From stones and writing boards to digital technologies

*The development of the use of various artistic techniques in lessons in
Slovene schools over the years*

Izvleček

S 3. avstrijskim šolskim zakonom iz leta 1869 je bil v vse osnovne in meščanske šole slovenskih dežel uveden nov predmet, in sicer risanje in nauk o geometričnih telesih. Z uvedbo tega predmeta so se pokazale nove potrebe po uporabi širše palete šolskih pripomočkov. Članek predstavlja razvoj uporabe različnih likovnih tehnik za potrebe pouka – od najenostavnejših in najdostopnejših do današnje široke izbire pripomočkov, ki otrokom omogočajo pestrost likovnega ustvarjanja. Tehnike upodabljanja, ki so bile v določenih obdobjih priporočene oz. predlagane za pouk risanja, so bile odvisne od trenutnega koncepta likovnega pouka, saj se je ta skozi leta spreminjal od teženj k strogemu geometričnemu izrazu do izvajanja pristne otrokove izraznosti, ter od materialnih razmer, ki so nemalokrat omejevale pestrost izbire šolskih pripomočkov.

Abstract

The third Austrian school law from 1869 introduced into all primary and town schools in Slovenian lands a new subject: drawing and learning about geometric bodies.

This meant new requirements for the use of a wider palette of school aids. The article presents the development of various artistic techniques in lessons – from the simplest and most accessible to today's wide array of tools that enable children to create diverse artistic works. The depiction techniques that at certain times were recommended for drawing lessons depended on the current concept of teaching art, since this changed through the years from striving towards a strictly geometric expression to inviting children's creativity, and on the material conditions that often limited the diversity of the selection of school aids.

Uvod

Likovne tehnike so sredstvo za likovno izražanje, ki učencem omogoča razvijanje ustvarjalnosti in inovativnost, sposobnosti opazovanja realnega sveta in njegovega transformiranja v likovni svet ter izpopolnjevanje motoričnih sposobnosti. Likovne

* Polona Koželj, prof. likovne umetnosti, bibliotekarka, Slovenski šolski muzej,
e-pošta: polona.ssm@gmail.com

naloge, ki jih rešujejo otroci v šolah, izhajajo iz učnih ciljev, kateri stremijo k celostnem razvoju otroka (afektivno, kognitivno in psihomotorično področje). Naloga torej ponudi otroku možnost, da čustveno podoživi določen motiv (vsebinsko in estetsko), da ob upodabljanju motiva spozna nekaj novega o svetu okoli sebe ter da ob reševanju naloge razvija tudi svoje motorične spretnosti. Likovna tehnika je torej le sredstvo za reševanje likovnih nalog, katere težijo k doseganju učnih ciljev, ti pa so vmesne točke v celostnem razvoju otroka.

V prvih letih pouka risanja pa je pogosto tehnika pogojevala izbiro likovnega motiva in iz nje je izhajala likovna naloga. Izhodišče likovnega ustvarjanja pri pouku so bila torej sredstva, ki so jih učenci in učitelji imeli na razpolago. Zato so se učni cilji in smotri bolj kot na afektivno in kognitivno navezovali na psihomotorično področje učenčeve osebnosti, nekateri pa so imeli tudi vzgojno konotacijo.

»Naloge, smotri, cilji za pouk risanja:

- *budi veselje do lepote, reda in snage,*
- *privzgaja pazljivost natančnost, pridnost, previdnost,*
- *razvija čut za pravo mero in razmerje,*
- *navaja na počasno preudarno risanje, to je risanje s premislekom in po stigmah ali mreži,*
- *navaja na pravilne postopke risanja,*
- *navaja na pravilno držo risala, nastavitvev podlag, pravilnost risanja na gosto ali redko pikčasto mrežo ali brez pikčaste mreže – prosto risanje (v boljših razredih),*
- *uri oko in roko ...»¹*

Razvoj uporabe različnih likovnih tehnik pri pouku je šel v smeri od manjšega števila razpoložljivih pripomočkov k široki paleti. Klasičnim likovnim tehnikam so se pridruževale nove in nove, tudi zaradi vpeljevanja različnih likovnih področji v učne načrte. Sprva je bil pouk risanja res namenjen zgolj risanju, kasneje se mu je pridružilo slikanje (kjer so materialne razmere dopuščale nakup barvnikov, tempera barvic, barvnih kred ...), sledilo je plastično oblikovanje (kiparstvo), grafika in nazadnje oblikovanje prostora.

Vseh pet likovnih področij, ki so sedaj vključena v učni načrt likovne vzgoje, zahteva pestro izbiro likovnih tehnik ter iz učitelja izvablja ustvarjalnost pri njihovi uporabi.

Obdobje kamenčkov, tablic, kred ter navadnih svinčnikov in zavojnega papirja (zgodbje obdobje pouka risanja od 1869–1912)

V prvih učnih načrtih, ki so bili pisani za pouk predmeta *risanje in nauk o geometričnih oblikah*, ni bilo omenjenih nobenih likovnih tehnik ali materialov, ki naj bi jih

1 Tacol, Tonka, *Didaktični pristop k načrtovanju likovnih nalog. Izbrana poglavja iz likovne didaktike*, Ljubljana, 1999, str. 129.

učitelji uporabljali pri pouku in s katerimi bi otroci izpolnjevali likovne naloge. Učni načrt je usmerjal učitelje k spodbujanju in vodenju učencev v spretno in natančno opazovanje in ponazarjanje geometričnih oblik ter predmetov iz vsakdanjega okolja.²

Likovno ustvarjanje je bilo vse od uvedbe predmeta *risanje* v šole v nižjih razredih pogosto zatirano z uporabo stigmografskih risank, ki so v učiteljskih krogih dolgo zbujele polemike o koristnosti oziroma škodljivosti. Med vrsticami živahnih razprav pa lahko zasledimo, kaj so otroci uporabljali pri risarskem pouku in kakšna so bila navodila za uporabo teh pripomočkov. »Na nižji stopnji se prične risanje z vajami na tablice. Te imajo navadno pike in vsak bo pritrdil, da je vsaj od začetka treba te podpore. Na tablicah se napačne črte lahko zbrišejo, učenci se urijo v potezanji črt, v držanji kamenčka, pozneje svinčnika ... Začetek risanja v zvezke naj odloči učitelj po sposobnostih učencev, ali predolgo naj ne odlaga, ker učenci dobe okorne prste pri predolgotrajnem risanju na tablice.«³ Mehko kredo so priporočali kot najboljše sredstvo, da so učenci dobili lahko roko in potrebno risarsko spretnost. Naprednejši metodiki so priporočali tudi uporabo čopiča in barv z utemeljitvijo, da barve otrokom ugajajo in da je uporaba barv zelo naravna.⁴

Ko je učitelj presodil, da so risarske sposobnosti otrok prerasle stopnjo skrilastih tablic, kamenčkov in kred in so zrele za uporabo zvezkov in svinčnikov, so učenci z novimi pripomočki dobili tudi nova navodila za njihovo uporabo. »Učenec se mora vedno in vedno opozarjati, naj svoj svinčnik drži rahlo in ne na kratko, naj ima zvezek ravno pred seboj, naj se drži ravno. Navpičnice se morajo potegovati od zgoraj navzdol, vodoravnice pa od leve proti desnej, ne pa narobe, torej vedno tako, da si z roko ne zakriva nastajajoče črte. Takozvani radirgumi naj se sprva ne rabi; pozneje pa, ko ga je treba, naj se učenci opozarjajo, da ne bodo z ozkim robom drznili po napačnih črtah in kopali jarkov v papir, ampak naj vlačijo rahlo in povprek; radirja naj ne slinijo ali držijo med risanjem v rokah, ker se omoči in omasti. Za glajenje radiranega prostora je priporočati 'gummi elasticum'.«⁵

V višjih razredih se je likovni pouk usmeril predvsem v nauk o geometričnih oblikah: spoznavanje najpomembnejših geometrijskih teles, risanje in preračunavanje njihove površine, prostornine ipd.⁶ Pri risanju geometrijskih oblik so bili pripomočki za risanje zelo zaželeni, če ne že kar obvezni. »Učitelj naj nikakor ne zabranjuje otrokom rabiti poštena sredstva, ki jim delo olajšujejo in jim omogočajo risbo natančno in lično napraviti. Zdi se mi zelo nespametno in povsem nepotrebno, ako se od učencev zahteva, da naj npr. tehniške predmete rišejo brez pripomočkov. Olajšamo otroku njegovo delo, ker s

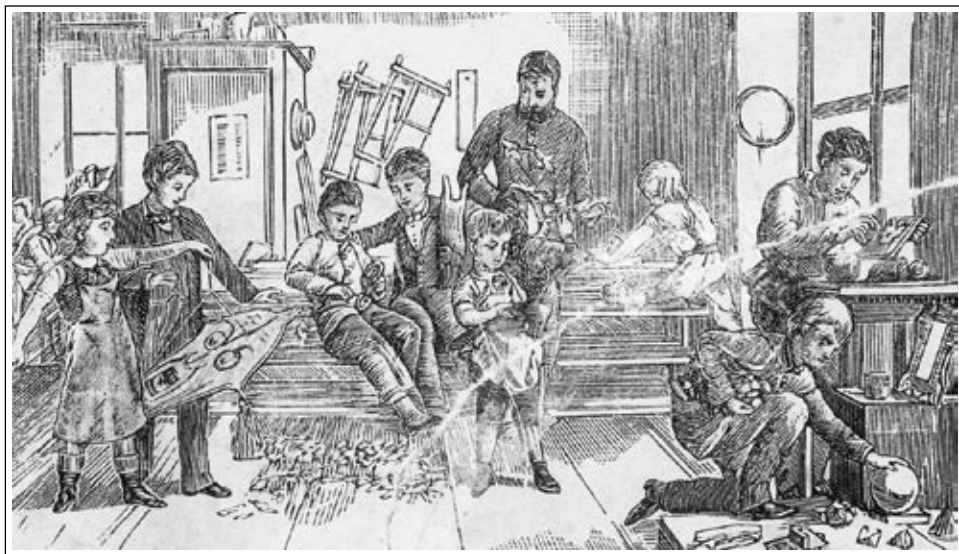
2 Lehrplan für dreiclassige Volksschulen, Laibach, 1875.

3 Pulko, V., *Risanje brez stigem*, v: Popotnik, glasilo Zaveze slovenskih učiteljskih društev, 1895, str. 148.

4 Novak, Jos, *Risanje v ljudski šoli z ozirom na zahteve sedanjosti*, v: Slovenski učitelj: glasilo kršćansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev, v Ljubljani, 1904.

5 Pulko, V., prav tam.

6 Lehrplan für fünfclassige Volksschulen, Laibach, 1875.

Ilustracija otrok pri pouku, Vrtec, časopis s podobami za slovensko mladino, št. 9, leto XXI., v Ljubljani, 1891, str. 145.

tem mu veselje do predmeta le še povečujemo. Mesto, da zabranjujemo otroku vsak pripomoček, vadimo ga raje, kako mu služi svinčnik kot ravnilo in šestilo.»⁷

V učnem načrtu iz leta 1906 je opaziti težnjo k prostoročnemu risanju in k samostojnemu izražanju učencev, ne zgolj posnemanju že videnega (učiteljevih skic ipd.). Razmere za pouk risanja so bile daleč od optimalnega. Celo v učnem načrtu je omenjeno pomanjkanje, ki je vplivalo na kakovost pouka risanja. »*Na nižje organiziranih šolah primanjkuje časa za risanje, mnogokrat tudi risalnih potrebščin, da ni mogoče doseči povoljnih uspehov. Velika ovira so prenapolnjeni razredi in slabe šolske klopi.*«⁸

Razvoj pouka risanja zahteva uvedbo novih likovnih pripomočkov (1912–1934)

Predmet *risanje in nauk o geometričnih oblikah* se je s časoma preimenoval v *risanje*, ki pa se je razširilo tudi na druga likovna področja. V učnem načrtu iz leta 1912 so navedena štiri različna likovna področja: risanje, slikanje, kiparstvo (modeliranje) in grafika. Z razširitvijo likovnih področij se je razširila tudi uporaba različnih likovnih

7 Novak, I., *Nekaj misli o risanju*, v: Slovenski učitelj : glasilo krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev, v Ljubljani, 1900, str. 89.

8 Turk, Josip, *Podrobni učni načrt za deško ponavljalno šolo. Opombe k podrobnemu načrtu za 1. in 2. šolsko leto*, Rudolfovo, 1906.

pripomočkov. Na nižji stopnji šolanja so za risanje uporabljali *kamenito pisalce* (kamenček), svinčnike, barvnike, bele in barvne krede. Na višji stopnji so se naštetim tehnikam pridružile še uporaba lesnega oglja, peresa in tinte ali tuša. Za področje slikanja so navedene vodne barve in čopiči ter tempera barva, kjer je bila dostopna. Določen delež ur, pripadajočih predmetu risanje, se je posvetilo modeliranju, ki razvija otrokovo prostorsko predstavo. Pri teh urah sta se uporabljala glina in plastelin, po nekaterih šolah pa tudi les in kovina. K modeliranju je spadalo tudi oblikovanje iz papirja (škarje, raznobarvni papirji – kolaž), na dekliških šolah tudi iz klobučevine, svile in podobnih razpoložljivih materialov. Na srednji in višji stopnji so se učenci seznanili z osnovami grafike. Uporabljali so tehniko pečatnega tiska in šabloniranja. Pečatnike so izdelovali iz linoleja, plute ipd., ki so jih potem namakali v barvo in odtiskovali na papir.⁹

Likovne naloge so bile v učnih načrtih razdeljene na naloge za dečke in naloge za deklice. Dečke se je usmerjalo v risanje načrtov predmetov, deklice pa v risanje ornamentov, ki so uporabni za vzorce ženskih ročnih del. Tako različne likovne naloge botrujejo uporabi različnih materialov. *»Na dekliških šolah se smejo rabiti tudi kot neposrednje upodabljajoči krasilni material barvasta volna, svila in podobne snovi. Tu naj material in primerna tehnika sama po sebi navajata k zmiselnemu krašenju in naj izobražata okus.«*¹⁰

Učitelji so se očitno začeli zavedati, da uporaba različnih materialov pri pouku risanja spodbuja pri otrocih zanimanje za predmet in dviguje motivacijo za delo. *»Če se dolgo rabi samo isti material, se učenci utrudijo in postanejo brezbrizni; menjava tehnike pa vedno izpodbuja in osvežuje učenčevo tvornost.«*¹¹ Tovrstno tretiranje pouka risanja je od učiteljev zahtevalo izpopolnjevanje lastne izobrazbe. Nove tehnike niso bile nove le za učence, temveč tudi za učitelje, ki so se morali pozanimati o uporabi nove tehnike in se jo privaditi vsaj do takšne mere, da so jo lahko zadovoljivo predstavili svojim učencem. *»Samo po sebi se ume, da rabi učitelj samo tiste materialije in daje uporabljati pri pouku le tisto tehniko, ki ji je sam popolnoma vešč; truditi pa se mora, da se tudi v tem oziru dalje naobrazuje, kolikor mogoče.«*¹² Kljub široki paleti v učnem načrtu navedenih materialov je treba omeniti gmotne razmere, ki so marsikje onemogočale tovrsten razvoj likovnega pouka. *»Na krajevne razmere se je treba vedno ozirati,«*¹³ je zgovoren zapis na koncu poglavja *Pomočki in tehnika upodabljanja* v navodilih k učnem načrtu za risanje.

V zgornjem odstavku so opisane likovne tehnike, ki so se predvidevale za uporabo na občnih ljudskih šolah. Na deških in dekliških meščanskih šolah pa so se še omenjenim pridružile še nekatere, kot na primer pletenje, ornamentalna pisava ipd. *»Da se razvija ornamentalna pisava, ki se prilagodi risbi, se morajo gojiti različni pripomočki, pri čemer se upošteva značaj raznih risb. Svinčnik, leseni klinček, pisalno, trstikovo*

9 Navodila k učnim načrtom za risanje na občnih ljudskih in meščanskih šolah, na moških in ženskih učiteljskih, v učnih tečajih za izobraževanje učiteljic ročnih del in otroških vrtnaric, na Dunaju, 1912.

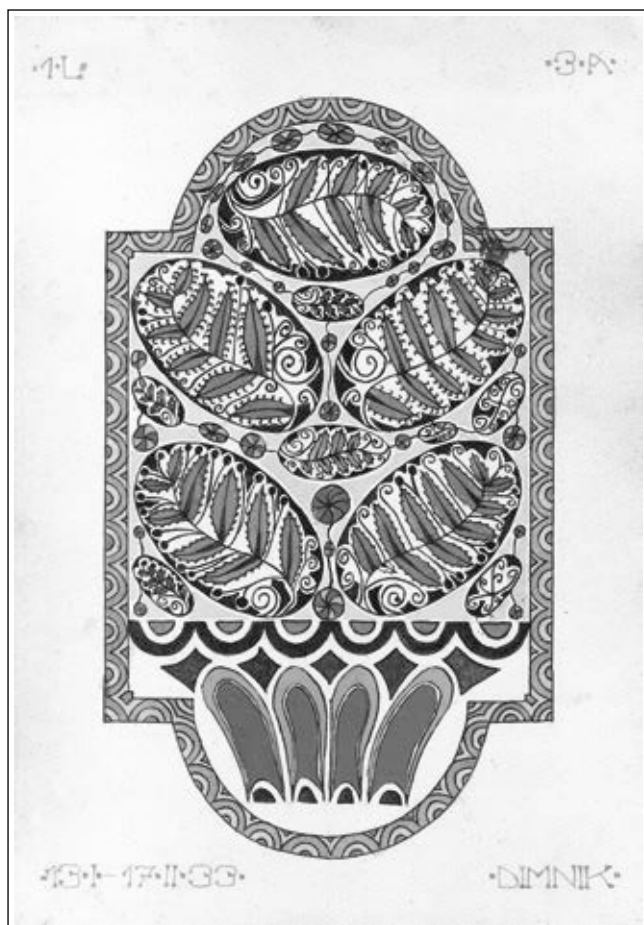
10 Prav tam, str. 4.

11 Prav tam, str. 10.

12 Prav tam.

13 Prav tam, str. 4.

Motivika je bila pogosto usmerjena v risanje ornamentov. Ornamenti, naslikani s tempera tehniko, Dimnik, 1933, arhiv Slovenskega šolskega muzeja

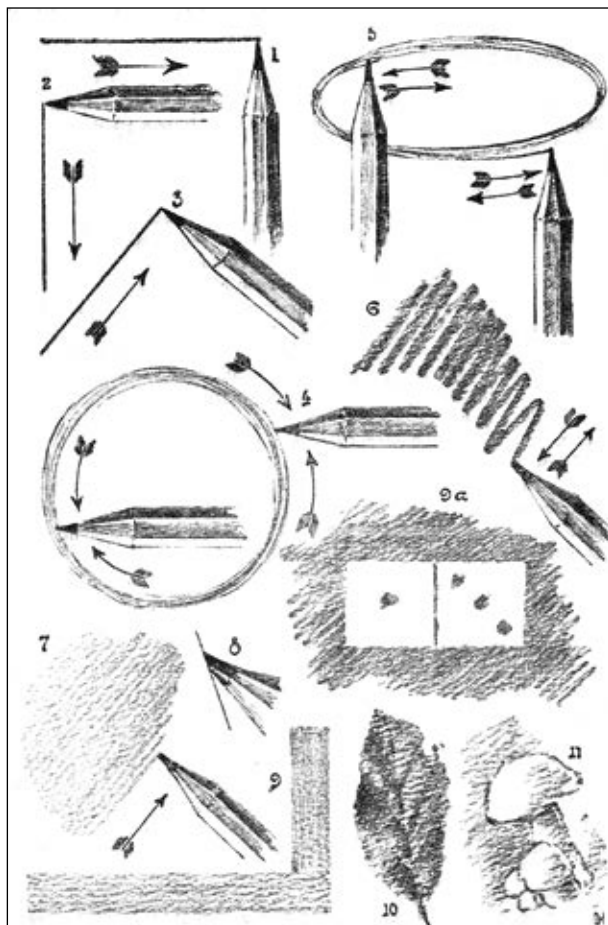
in plutno pero (pisalo), dalje čopič in barva so najvažnejši upodabljajoči pripomočki; vsak zahteva posebno vajo in daje pisavi poseben značaj.»¹⁴

Z letom 1924 je v Sloveniji v uporabo stopil učni načrt A. Novaka Risanje s podrobnim učnim načrtom in navodilom za prvih osem šolskih let. Ni prinesel novih ciljev in nalog, poudarek je bil še vedno na natančnem opazovanju in spretni motoriki.¹⁵ Natančno pa je popisal risalne potrebščine in risalno orodje, ki naj bi se uporabljalo pri pouku. Na prvem mestu med navedenimi risalnimi orodji je svinčnik (*»svinčnik mora biti čedno obrezan in za geometrijsko risanje prišiljen v obliki klina ali stožca«¹⁶*), takoj za njim so barvniki (*»za osnovno šolo so najboljši v les vdelani barvniki,*

¹⁴ Prav tam, str. 9.

¹⁵ Tacol, Tonka, *Didaktični pristop k načrtovanju likovnih nalog. Izbrana poglavja iz likovne didaktike*, Ljubljana, 1999.

¹⁶ Novak, A., *Risanje s podrobnim učnim načrtom in navodilom za prvih osem šolskih let*, Ljubljana, 1926, str. 41.

*Navodila za učenje risanja
s svinčnikom, Popotnik,
pedagoški in znanstveni list,
let. XXXI, v Ljubljani, 1910,
str. 339.*

ne smejo pa biti premeški ne pretrdi¹⁷). Zaradi težke dostopnosti nekaterih risarskih orodij so bila v široki uporabi še vedno najdostopnejša in najcenejša. »Risalno oglje si lahko učenec sam napravi. V konzervno škatlo dene v paličice razklan suh lipov les in zapre zgornji del škatle z ilovico, v katero napravi nekaj luknjic. Tako zaprto škatlo dene v ogenj. Ko se les dobro prežari, jo vzame iz ognja, počaka, da se ohladi, jo odpre in vzame iz nje izoglenele paličice.«¹⁸ Posebne pripomočke je zahteval pouk geometrijskega risanja. Poleg položnega ravnila in 45- ali 60-stopinjskega trikotnika Novakov učni načrt omenja tudi risalnik. »V risalniku so šestilo in risalni peresi, eno za ravne, drugo za krive črte. Risalno pero držimo pri uporabi vedno pravokotno na papirju, napolnjujemo ga z nava-dnim, snažnim peresom, ne s papirčkom. Po uporabi obrišemo risalno pero dobro s krpico. Šestilo držimo s tremi prsti. Kadar delamo s tušem, pazimo, da stoji pero v šestilu pravo-

17 Prav tam.

18 Prav tam.

kotno na papir.»¹⁹ K pouku risanja je spadalo tudi učenje krasilne pisave, pri čemer so uporabljali pero »redis«. »Tj. jekleno, navadnim pisalnim peresom podobno pero, ki mu je konica privita v okroglo lopatico, zgoraj pa ima nekaj nastavek (tačico), ki drži tekočino, s katero rišemo. Lopatica mora stati z vso ploskvijo na papirju. Namesto omenjenih peres rabimo lahko zašiljen ali lesen ali plutast klinček. Kakor svinčnik debelo paličico prirežemo in ogladimo na steklenem papirju, konica mora biti pa tako debela, kakor debele črte potrebujemo. Dobro je, če je klinček na koncu preklan, ker drži več tekočine v sebi. Klinček iz plute izrežemo iz zamaška, jih ogladimo in vtaknemo v peresnik.«²⁰ Kot risarski pripomoček je omenjena tudi radirka, »ki mora biti mehka, da ne trga papirja.«²¹

Napredne spremembe učnih smotrov in nalog, katerih izvedba temelji na najpreprostejših tehnikah (1934–1968)

S septembrom 1934 je v veljavo stopil nov učni načrt, ki je prinesel spremembo ciljev in nalog v skladu z novimi spoznanji tujih strokovnjakov z likovno pedagoškega področja. Pouk risanja je začel prehajati iz toge sistematike v iskanje svobodnejšega izraza. Še vedno se je likovni pouk povezoval s predmeti, kot so geometrično oblikoslovje, lep opis in ročna dela, ki temeljijo na posnemovalnih metodah, te pa se bile pri učiteljih še dolgo zelo priljubljene.

V omenjenem učnem načrtu ni navedenih nikakršnih likovnih tehnik, ki se do tedanjega časa ne bi pojavljale. V nižjih razredih se otroci seznanjajo z materiali, kot so svinčnik, kreda, barvnik, in jih spoznavajo. Pozneje se polje razširi še na barvast papir, črnilo, akvarel, vodene barvice, zidne barve, čopič, oglje, pero redis ... Tudi v začetnem učnem načrtu iz leta 1944 in v učnem načrtu za prve štiri razrede osnovnih šol iz leta 1946 so likovne tehnike omejene na uporabo svinčnikov, barvnikov, upodabljanje predmetov s paličicami, jagodami, izdelovanje iz barvnega papirja, iz kartona, glin, barvanje z vodenimi barvicami, uporaba črnila in čopiča, peresa redis ...²²

Izredno preproste in zato zanimive tehnike so navedene v učnem načrtu za ljudske šole iz leta 1937. Načrt predvideva zgibanje iz papirja, sestavljanje s paličicami in grahom, risanje v pesek (načrt za vrt in sadovnjak), izdelava reliefa v pesku (griči, doline, ceste, reke ...), risanje po zraku (listi raznih oblik) ipd.²³

V vseh učnih načrtih je opaziti, da se tehnike med učnim procesom nadgrajujejo. Iz priročnika za učitelje (1952) lahko razberemo, da je bilo risanje, zlasti risanje s svinčnikom, še vedno daleč najpomembnejša in najpogostejše uporabljena likovna

19 Novak, A., *Risanje s podrobnim učnim načrtom in navodilom za prvih osem šolskih let*, Ljubljana, 1926, str. 42.

20 Prav tam.

21 Prav tam.

22 *Učni načrt za prve štiri razrede osnovnih šol*, Ljubljana, 1946; *Začasni učni načrt : za 1., 2., 3., in 4. razred nižje osnovne šole in za 1., 2., 3., in 4. razred višje osnovne šole*, š. l., 1944.

23 Dolgan, Jos, Vranc, E.: *Podrobni učni načrt za ljudske šole*, Ljubljana, 1937.

Grafična orodja 1, tiskarska barva in valjček za nanašanje barve, Borko Tepina, Spoznajmo likovni svet, Ljubljana, 2006, str. 87.

tehnika. O svinčniku in njegovi uporabi lahko beremo: »Pravilno ošiljen svinčnik držimo čim dlje od konice; na ta način se sprošča roka v širokopotezen zamah. Če pa učenec le prekrčevito oklepa to risalno orodje krog konice, izgublja pregled nad črto. Sestavlja jo iz kratkih raztrganih koščkov, kar ne daje samo vtisa neodločnosti; učenca naravnost vzgajamo v tej nerodnosti.«²⁴ Učitelji morajo otroke spodbujati k pravilni drži roke, k uporabi komolca in rame pri risanju, k pravilni drži telesa in glave (»sključena drža pa krivi hrbtenico in kvarno vpliva na mlado rast organizma«²⁵), prepovedati morajo gledanje risarskega izdelka s prekratke razdalje, saj tako učenec izgubi pregled nad celoto in se izgubi v podrobnostih.

Leta 1961 je Zavod za napredek šolstva LRS izdal priročnik Učila in učni pripomočki za pouk v osnovni šoli. Seznam materialov narekuje večjo pestrost pri izbiri likovnih sredstev, še vedno pa niso izčrpane vse možnosti. Seznam izpušča predvsem lokalne potrebe likovnih pedagogov, ki seznanjajo učence s krajevno ljudsko umetnostjo (obrtniki). »Zaradi najrazličnejših dejavnosti, ki izvirajo iz potreb kraja, pa tudi iz individualnih pobud likovnih pedagogov samih, se pri izbiri materialov v težnji po čimbolj življenjskem likovnem pouku ne bi držali okorelo samo tega, kar navaja seznam.«²⁶

24 Klopčič, Marta, Radovan, *Risanje v osnovni šoli*, Ljubljana, 1952, str. 128, 129.

25 Prav tam, str. 129.

26 Učila in učni pripomočki za pouk v osnovni šoli. Od 1. do 8. razreda, III., v Ljubljani, 1961, str. 20.

Grafična orodja 2, valj za nanašanje barve, matrica iz linoleja in nožka za linorez, Borko Tepina, Spoznajmo likovni svet, Ljubljana, 2009, str. 88.

Navedena sredstva za likovno izražanje pokrivajo področja risanja, slikanja, grafike in kiparstva, v primerjavi z današnjim učnim načrtom je izvzeto še arhitekturno oblikovanje. Zaradi upoštevanja materialnih razmer na nekaterih šolah so avtorji seznama potrebščin ločili na minimalni in dopolnilni seznam. Na minimalnem seznamu so navedeni samo cenejši materiali, ki so nujno potrebni za doseganje osnovnih zahtev učnega načrta. Dopolnilni seznam pa vsebuje pripomočke, ki omogočajo širšo ponudbo estetske vzgoje. V minimalnem načrtu najdemo med risarskimi materiali svinčnik in lužino (za risanje s trsko), za višje razrede pa še mehko radirko, pero redis, tuš, šestilo z risalnim peresom, položno ravnilo, trikotnik, kotomer, merilni trak ... Med slikarskimi materiali so akvarelne in plakatne tempera osnovne barve, čopiči različnih debelin, trdot in oblik, kot materiali za plastično oblikovanje pa seznam navaja plastelin, naravne materiale (plodovi, semena, slama, rafija ipd.), mehki les, mavec, orodje za obdelavo lesa – nož, dleto ter lepilo (*Karbofiks*) in škarje z okroglimi konicami. Za ure grafike so predpisani linolej, nožek, odtisni papir, tiskarska barva, tiskarsko olje, terpentin, valj. Na dopolnilnem seznamu med risarskimi materiali najdemo voščene krede, oglje in fiksativ za fiksiranje risb. Med slikarskimi krijoče vodne barvice (gvaš), palette iz trde plastične mase, slikarska stojala ... Pri plastičnem oblikovanju je bila priporočena kiparska glina, lesene modelirke, mavec v kosih in v kvadrilih, orodje za obdelavo mavca, barvni papirji, lopatice iz prožne mase za mazanje lepila ... Na dopolnilnem seznamu materialov in orodij za višjo stopnjo so redkeje rabljene in težje

*Grafična orodja 3, preša za umetniško grafiko, Borko Tepina,
Spoznajmo likovni svet, Ljubljana, 2009, str. 88.*

dostopne stvari, kot so damsko pero, akvarelne barvice, vosek, stekla za risanje na steklo, specialni risalni papirji (akvarelni, barvno tonirani ...), papirji za grafične od-tise ... Za področje plastičnega oblikovanja pa se prej naštetim materialom pridružijo še mehka pločevina, mehke žice, kovinska modelirka, zanka za votlenje in dolbenje, tolkač za obdelavo kovin, kiparska stojala, keramična peč ...²⁷

Likovna tehnika ni več cilj, temveč postane sredstvo za doseganje ciljev (1969–1980)

Z reformo osnovnega šolstva iz leta 1969 se je likovni pouk preimenoval v likovno vzgojo in dobil drugačne poudarke. Pouk je postal predvsem problemski, obstoječim likovnim področjem so se pridružile še osnove arhitekture, področja so bila enakovredno zastopana, metode in oblike dela so se prilagodile stopnjam starosti učencev, likovne tehnike pa, »ki so bile nekdaj pomemben cilj likovnega pouka, postanejo le sredstvo za likovno izražanje«.²⁸ Edini dolgoročni učni cilj, ki se delno nanaša tudi na obvladovanje tehnik, je sledeč: »Smoter likovnega pouka v osnovni šoli je: da razvija pri učencih sposobnosti likovnega izražanja na vseh osnovnih likovnih področjih.«²⁹ Drugi cilji se nanašajo na seznanjanje z estetiko, z doživljajsko vrednostjo likovne umetnosti, z razvijanjem sposobnosti opazovanja in vrednotenja. Sredstva za doseganje teh ciljev, materiali in tehnike, so bili ob reformi likovne vzgoje še precej podobni pripomoč-

²⁷ Prav tam.

²⁸ Berce-Golob, Helena: *Likovna vzgoja. Načini dela pri likovni vzgoji: priročnik za učitelje na predmetni stopnji*, Ljubljana, 1993, str. 13.

²⁹ *Predmetnik in učni načrt za osnovno šolo*. Ljubljana, 1969, str. 63.

*Likovni pouk v risalnici na OŠ Polhov Gradec, 60. leta 20. stoletja.
(Slovenski šolski muzej, fototeka)*

kom iz prejšnjega obdobja, vendar so se sčasoma nadgrajevali. V prenovljenem učnem načrtu (1969) so navedeni za vsako likovno področje posebej.

»Risarski materiali in tehnike: risanje z mehkim svinčnikom in čopičem, tušem ali temnim lužilom. V drugem razredu uvažamo risanje s peresom. Tehnična znanja: drža orodja. Risanje brez uporabe radirke. Pravilni zorni kot in drža telesa pri risanju stoje in sede. Slikarski materiali in tehnike: Slikanje s krijočimi vodenimi barvami. Lepljenka – trganka iz papirja in (v 2. razredu) lepljenka – rezanka iz krpic. Tehnična znanja: Pravilna drža čopiča. Prinašanje vode. Čiščenje in otiranje čopiča. Skrb za čistost barvic. Uporaba škarij za lepljenko. Materiali in tehnike plastičnega oblikovanja: Modeliranje z glino. Uporaba naravnih ali umetnih materialov za nizanje (npr. ogrlica) ali sestavljanje (npr. »arhitekture« iz zobotrebcev ali namočenega graha ali »lego« kock ipd.). Tehnična znanja: Postavljanje plastike na deščico. Ravnanje z glino. Razvijanje sposobnosti za modeliranje s prsti. Dodajanje in odzemanje gline. Uporaba modelirke v zaključni fazi dela.«³⁰ V višjih razredih se tehnike plastičnega oblikovanja razširijo še na les, kamen, mavec. Novo

30 Predmetnik in učni načrt za osnovno šolo. Ljubljana, 1969, str. 63, 64.

likovno področje 'osnove arhitekture' so se sprva imenovala 'prostor'. Naloge znotraj tega področja so se navezovale predvsem na opazovanje in na upodabljanje prostora z risarsko tehniko ter na spoznavanje likovnega prostora (obvladovanje formatov, osnove kompozicije ipd.) Grafične tehnike so se v nižjih razredih povezovale s področjem slikanja (odtiskovanje s pečatniki, narejenimi iz krompirja ali drugih materialov, npr. plutovinastih zamaškov), v višjih razredih pa s področjem risanja (linorez, pri katerem so otroci potrebovali naslednje tehnično znanje: »*Drža dleta. Uporaba različnih vrst dlet ter različnih načinov rezanja. Priprava in nanašanje barve na ploščo. Ročno odtiskovanje matric z uporabo preprostih pripomočkov.*«³¹)

Kot novost med risarskimi materiali se v učnem načrtu (1973) prvič pojavi flomaster temne ali črne barve.

Čeprav je v praksi pomembno obravnavanje vseh likovnih področij, učni načrti dajejo poudarek predvsem risanju in risarskim tehnikam. »*Toda izmed vseh področij gojimo predvsem risanje, kajti risarsko znanje je podlaga vsem likovnoustvarjalnim dejavnostim. Risbo najdemo povsod; je sredstvo, s katerim predvsem izražamo predmetnost in živa bitja ter še mnoge druge likovne vrednote. Zahteva po izražanju z jasno in sproščeno linijo naj velja za risanje v vseh razredih!*«³²

Pestrost izbire likovnih tehnik in materialov in raznolikost njihove uporabe (1980–2012)

Likovni materiali so s časoma postali zelo dostopni, kar je pomenilo, da je učitelj lahko zahteval od učencev, da imajo za pouk likovne vzgoje na razpolago precej različnih likovnih pripomočkov. V učnem načrtu iz leta 1983 je prvič začititi ekološko noto, saj je zlasti za področje plastičnega oblikovanja in oblikovanja prostora predlagana uporaba odpadnih predmetov: »*Oblikovanje preprostih prostorskih tvorb s sestavljanjkami, škatlicami in drugim odpadnim materialom.*«³³ Ekološka ozaveščenost se kaže tudi v učnem načrtu, ki je sedaj v uporabi, saj v njem zasledimo operativne cilje, kot npr.: »*Za kiparsko izražanje uporabljajo tudi reciklirane materiale, embalažo in naravne materiale ...*«³⁴ Raznolikost materialov pa zahteva od učiteljev več iznajdljivosti pri uporabi in truda pri pridobivanju.

Splošna cilja, ki se v učnem načrtu (2011) navezujeta na likovne tehnike, sta: »*Učenci se skladno s svojimi zmožnostmi seznanjajo z likovnimi tehnikami (materiali, orodji in tehnologijami);*« ter: »*Ob uporabi različnih materialov, orodji in tehnologij razvijajo motorično spretnost in občutljivost.*«³⁵ Med operativnimi (kratkoročnimi) cilji so

31 Prav tam, str. 66.

32 Osnovna šola: vsebina vzgojno izobraževalnega dela. Ljubljana, 1973, str. 181.

33 Obvezni predmetnik in učni načrt osnovne šole, Ljubljana, 1983, str. 157.

34 Učni načrt. Program osnovna šola. Likovna vzgoja, Ljubljana, 2011, str. 10 [elektronski vir].

35 Prav tam, str. 5 [elektronski vir].

konkretne tehnike in materiali malokrat navedeni. Cilji opisujejo tehnike in materiale z veliko manevrskega prostora za ustvarjalnost učiteljev.

V prvi triadi se na likovnem področju risanja materialov in tehnik dotikajo naslednji operativni cilji, ki bi jih strnjeno lahko zapisali takole: učenci preizkušajo različne slikarske materiale in pripomočke, z njimi rišejo oblike na podlage različnih velikosti, spoznavajo njihove značilnosti ter razvijajo motorično spretnost in občutek za ravnanje z njimi. Rišejo tako prostoročno kot z ravnilom, uporabljajo pa tudi preprosta računalniška orodja.

Na področju slikanja: preizkušajo različne slikarske materiale in pripomočke na različnih slikarskih podlagah, razvijajo motorično spretnost in občutek za ravnanje z njimi, trgajo, izrezujejo in lepijo različne barvne ploskve in z njimi oblikujejo različne barvne kompozicije, uporabijo preprosta računalniška orodja, posnamejo digitalno fotografijo.

Najbolj konkretna navodila za uporabo različnih tehnik dobijo likovni pedagogi na področju grafike: učenci razvijajo motorične spretnosti pri delu z različnimi grafičnimi materiali in orodji, spoznavajo njihove značilnosti in značilnosti preprostih grafičnih tehnik, ki jih tudi izvedejo (tisk s pečatniki, monotipija, šablonski tisk, tisk z različnimi predmeti in naravnimi materiali).

Pri kiparstvu se soočajo z naslednjimi cilji, ki se navezujejo na likovne tehnike: učenci spoznavajo značilnosti različnih kiparskih materialov in pripomočkov, gnete različne materiale, upogibajo, zgibajo ploske in upogljive materiale, sestavljajo prostorske enote, spoznavajo postopke oblikovanja kipov, za kiparsko izražanje uporabljajo tudi reciklirane materiale, embalažo in naravne materiale, lahko pa tudi različna lepila, lepilne trakove, vrvce, žice in drugo.³⁶

Še več uporabe recikliranega materiala omogoča področje oblikovanja v tridimenzionalnem prostoru – arhitektura, kar je v operativnih ciljih tudi konkretno navedeno: »*Oblikujejo prostorske tvorbe z uporabo različnih materialov, iz embalažnih škatel in tanjšega kartona izdelajo maketo opreme za različne bivalne prostore, za izražanje na področju arhitekture uporabljajo tudi reciklirane materiale, embalažo in naravne materiale, lahko pa tudi različna lepila, lepilne trakove, vrvce, žice in druge materiale.*«³⁷

V drugem in tretjem izobraževalnem obdobju se predpisovanje tehnik in pripomočkov še bolj prepusti ustvarjalnosti likovnega pedagoga in njegovih učencev:

»*V svojih izdelkih lahko likovna področja (risanje, slikanje, grafika, grafično oblikovanje) tudi kombinirajo med seboj, pri likovnem izražanju poleg tradicionalnih uporabljajo tudi digitalne tehnologije, izdelajo matrice iz različnih materialov in jih odtisnejo, razvijajo motorično spretnost in občutek pri delu z različnimi materiali in pripomočki za izražanje na ploskvi, posnamejo digitalno fotografijo z različnimi barvnimi in svetlostnimi vrednostmi, izdelajo fotomontažo oz. animirani film, posnamejo kratek video ...*«³⁸

36 Prav tam.

37 Prav tam, str. 11, 12 [elektronski vir].

38 Prav tam, str. 13–18 [elektronski vir].

Pri osnovnošolcih se na vseh treh stopnjah pričakujejo minimalni standardi znanja, tudi kar se tiče uporabe različnih likovnih tehnik in pripomočkov. V prvem vzgojno-izobraževalnem obdobju se od otrok pričakuje, da obravnavane likovne materiale in orodja uporabijo, v drugem obdobju naj bi otroci znali za likovno izražanje z različnimi materiali izbrati ustrezna orodja, v tretjem pa naj bi likovne tehnike samostojno uporabljali.³⁹

Zaključek

Pregled likovnih tehnik, ki so se pri pouku uporabljale na slovenskih šolah skozi čas, nam orišejo različne koncepte likovnega pouka, razvoj miselnosti in ozaveščenosti likovnih pedagogov ter so po svoje tudi odraz ekonomskega stanja, ki je skozi leta botrovalo učnim procesom. Raziskovalno delo temelji na pregledovanju učnih načrtov, ki so predpisovali uporabo različnih pripomočkov za pouk likovne vzgoje. Omeniti je treba zavedanje obstoja možnosti, da se dejansko stanje na šolah v različnih obdobjih na različnih področjih Slovenije mnogokrat ni skladalo s predpisi v učnih načrtih, bodisi zaradi materialnih razmer, ki so vladale, bodisi zaradi neangažiranosti učiteljev za predmet likovnega pouka, ki je bil, zlasti v svojih začetkih, nemalokrat odrinjen na stranski tir. Kjer se je likovnemu pouku posvečalo dovolj pozornosti in kjer so razmere dopuščale, so učenci z začetnega risanja s kamenčki po tablicah prešli na risanje z navadnim svinčnikom po ovojnem papirju, nato v doma narejene zvezke ipd. Zaradi začetne usmerjenosti likovnega pouka zlasti v geometrično in tehnično risanje si pouka brez ravnil, šestil in drugih geometrijskih pripomočkov ni bilo mogoče predstavljati. Ko so se učni cilji razširili tudi na svobodnejši izraz otroških risb ter ko so se v učne načrte poleg risanja vpeljala tudi druga likovna področja (slikanje, kiparstvo, grafika, arhitektura) se je razširilo tudi polje uporabe različnih likovnih sredstev. Sprva so prevladovalle enostavne in dostopne tehnike (risanje v pesek, postavljanje grahov in paličic ipd.), pozneje pa so se priključevale nove in nove (vodene, tempera, akvarelne, voščene barvice, pasteli, plastelin, kolaž papir, tuš, flomastri itd.) vse do uporabe digitalnih tehnologij v kombinaciji s tradicionalnimi tehnikami in samostojno. Današnji likovni pedagogi bi morali s pridom izkoriščati neštete možnosti uporabe različnih tehnik, katerih uporaba razgiba likovni pouk, poveča motivacijo učencev za delo ter bogati tako učiteljeve kot učenčeve veščine ter izkušnje.

39 Prav tam.

Viri in literatura

Viri

Lehrplan für dreiclassige Volksschulen, Laibach 1875.

Lehrplan für fünfciclassige Volksschulen, Laibach 1875.

Navodila k učnim načrtom za risanje na občnih ljudskih in meščanskih šolah, na moških in ženskih učiteljskih, v učnih tečajih za izobraževanje učiteljic ročnih del in otroških vrtnaric, Dunaj 1912.

Obvezni predmetnik in učni načrt osnovne šole, Ljubljana 1983.

Osnovna šola : vsebina vzgojno izobraževalnega dela. Ljubljana 1973.

Predmetnik in učni načrt za osnovno šolo. Ljubljana 1969.

Učni načrt za prve štiri razrede osnovnih šol, Ljubljana, 1946.

Začasni učni načrt : za 1., 2., 3., in 4. razred nižje osnovne šole in za 1., 2., 3., in 4. razred višje osnovne šole, s. l. 1944.

Učni načrt. Program osnovna šola. Likovna vzgoja, Ljubljana 2011 [elektronski vir].

Literatura

Berce-Golob, Helena: *Likovna vzgoja. Načini dela pri likovni vzgoji : priročnik za učitelje na predmetni stopnji*, Ljubljana 1993.

Dolgan, Jos; Vranc, E.: *Podrobni učni načrt za ljudske šole*, Ljubljana 1937.

Klopčič, Marta, Radovan: *Risanje v osnovni šoli*, Ljubljana 1952.

Učila in učni pripomočki za pouk v osnovni šoli. Od 1. do 8. razreda, III., Ljubljana 1961.

Novak, A.: *Risanje s podrobnim učnim načrtom in navodilom za prvih osem šolskih let*, Ljubljana 1926.

Novak, I.: *Nekaj misli o risanju, Slovenski učitelj : glasilo krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev*, Ljubljana 1900.

Novak, Jos: *Risanje v ljudski šoli z ozirom na zahteve sedanjosti, Slovenski učitelj : glasilo krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev*, Ljubljana 1904.

Pulko, V.: *Risanje brez stigem, Popotnik, glasilo Zaveze slovenskih učiteljskih društev*, Maribor 1895.

Tacol, Tonka: *Didaktični pristop k načrtovanju likovnih nalog. Izbrana poglavja iz likovne didaktike*, Ljubljana 1999.

Turk, Josip: *Podrobni učni načrt za deško ponavljalno šolo. Opombe k podrobnemu načrtu za 1. in 2. šolsko leto*, Rudolfovo 1906.

Zusammenfassung

Von Kieselsteinen und Täfelchen bis zur digitalen Technologie Die Entwicklung der Verwendung verschiedenen Kunsttechniken bei dem Unterricht in slowenischen Schulen durch die Zeit

Polona Koželj

Der Überblick der Kunsttechniken, die in dem Kunstunterricht in slowenischen Schulen durch die Zeit verwendet wurden, zeigen uns verschiedene Konzepte des Kunstunterrichts, die Entwicklung der Mentalität, Bewusstseins der Kunstpädagogen und sind in gewisser Weise auch eine Widerspiegelung der ökonomischer Lage, die bei dem Lernprozess herrschten. Die Forschungsarbeit basiert auf den Untersuchungen von Lehrplänen, die die Verwendung der verschiedenen Kunsttechniken bei dem Kunstunterricht, vorgeschrieben haben. Es besteht die Möglichkeit, dass die reale Situation in den Schulen, in unterschiedlichen Perioden, auf unterschiedlichen Gebieten Sloweniens oft nicht den Vorschriften in Lehrplänen entsprach, entweder wegen Materialverhältnissen, die derzeit in den Schulen herrschten oder die Kunstlehrer zeigten keinen Engagement für das Fach. Am Anfang war die Kunst als ein Schulfach manchmal aufs Abstellgleis geschoben.

Wo der Kunstunterricht genügend Aufmerksamkeit bekommen hat und die Bedingungen zugelassen haben, haben die Schüler von anfänglichen Zeichnungen mit Steinen und Täfelchen aufs zeichnen mit Bleistift und Einwickelpapier gewechselt oder sie zeichneten in zuhause gemachten Hefte u. Ä. Wegen der beginnenden Orientierung des Kunstunterrichts ins geometrisches und technisches Zeichnen, war der Unterricht ohne Lineal, Zirkeln und anderen technischen Hilfsmitteln nicht vorstellbar. Als sich die Lernziele durch ein freies Ausdrücken von Kinderzeichnungen erweitert haben und in die Lehrpläne auch zusätzliche Bereiche von Kunst (Malerei, Bildhauerei, Grafik, Architektur) eingeführt sind, hat sich auch die Verwendung von unterschiedlichen Kunstmaterialien erweitert.

Zuerst benutzten sie überwiegend einfache und zugängliche Techniken (Zeichen in den Sand, aufbauen von Erbsen und Stäbchen u. Ä.), später haben sie immer neue und neue Techniken benutzt (Wasser-, Tempera-, Aquarellfarben, Wachsstifte, Pastell, Knete, Collage, Papier, Tusche, Filzstifte, usw.), bis zum Gebrauch von digitalen Technologie in Kombination mit traditionellen Techniken und auch selbstständiger Gebrauch von digitalen Technologie.

Heutige Kunstpädagogen sollten sich die unzähligen Möglichkeiten der Verwendung von verschiedenen Techniken zu Nutze machen, Die verschiedenen Techniken lockern den Kunstunterricht auf, dienen für die Motivation der Schüler für die Arbeit und bereichern die Kenntnisse und Erfahrungen sowohl, die von den Lehrern als auch die von den Schülern.